

उत्तरंतयोनौमाप्यमंगलमिति मत्वापरोक्षेण निर्दिशति ते उभे अधिदेवं विद्युदशनी अध्यात्मदुःखमृत्यु विद्युदर्विरशनिंगारा इति पंचाग्नि विद्यायांतयोभेदेन व्यपदेशात् क्रमादाकाशेन देहेन चरथेन वडवे इव नित्यसंयुक्ते श्येनपाते च तेतव गृहे मास्मस्यातां राजन् तव शात्रवाणामपि गृहे मास्मस्यातामित्यन्तामंगलत्वं तयोर्देशितं वातसारथिर्भेधो मनश्च आंगता आकाशाद्दृश्यर्थं सुषुप्त्याख्यात्कारणात् कर्मफलभोगार्थं उदेप्य नृते उभे पूर्वोक्ते विद्युदशनी दुःखमृत्युचर्गर्भे धत्त इत्येकमुत्तरं ते च ते मेव वातसारथिं विद्युतमग्निमनश्च सुषुवतु रित्यपरं यथा धूमज्योतिरादिसन्निपातरूपत्वादग्निरूपे मेघोऽग्निमेव विद्युदादिद्वारास्मृते एव मनः प्रभवौ दुःखमृत्युस्ववासनारूपेण मनसः कारणे भवतः तथा च बीजाङ्कुरवन्मनसः दुःखादेश्च हेतुहेतुमद्भावात्मन सोलयो दुःखाभावात्तमभ्यसनीय इत्यर्थः एतेन अश्वापि नद्धं मधुपयपश्यन्मत्स्यं नदीन उदनि क्षियंतमिति मंत्रवर्ण उपबृंहितः अश्वा अशनवता जलं शोषयता मेघेन विषयान् भुञ्जानेन मनसा वामधुसलिलं तद्देकरसं ब्रह्मवापि नद्धमाच्छादितं मनसो दुःखहेतुत्वं दृष्टान्तमुखेनाह मत्स्यमिति नेत्युपमार्थो निपातः दीनेत्ये उद नि उदके क्षियंतं निवसंतं मत्स्यं नदीन मिवाकुलमित्यर्थः क्षियंतमित्यस्यैव वाक्छिद्यमानमित्यर्थः तन्मेघो दुःखमृत्युतद्दिदशनि समेश्येन वच्छीघ्रपाते नित्योद्धरे श्वे इव करणसुराधीश्वरः प्राज्ञस्वोत्थः स्वर्गर्भे धत्त एनं सुषुवतु रितरेवासनांतु जन्त्यां चेतःशार्दीं निरुंध्यादसुपवनवशां विश्वचित्रां मुमुक्षुः ॥२७॥ स्वमङ्घ्रिस्वपितृर्षोर्न जिह्मिति जकारांतस्य स्वमज्जशब्दस्य स्वमावस्थावद्वाचित्वं सुषुप्त्यवस्थां प्राप्तं किं न निमिष

अष्टावक्र उवाच

मास्म ते ते गृहे राजन् शात्रवाणामपि ध्रुवं ॥ वातसारथिरांगता गर्भं सुषुवतु श्रुतं ॥ २७ ॥

राजोवाच

किं स्वित्स्वप्नं न निमिषति किं स्वित्स्वद्वयं नास्ति किं स्वित्स्वेगेन वर्धते ॥ २८ ॥

अष्टावक्र उवाच

मत्स्यः सुप्तो न निमिषत्यं डं जातं न चोपति ॥ अश्मनो तद्वयं नास्ति नदी वेगेन वर्धते ॥ २९ ॥

तिलुप्तदृङ्गन्भवतीति प्रश्नार्थः ॥२८॥ तद्यथा महान्मत्स्य उभे कूले अनुसंचरतीत्यादि श्रुत्या मत्स्योपमिति श्रद्धूपः पुरुषो जायतस्वमयोरिह परलोकयोश्च संचरणेन श्रान्तः मत्स्य इव कूलद्वयसंचारेण सुप्तिप्रलययोः कार्यकारणसंघातस्य निखिलप्राणनादि शक्त्युपरमेऽनुपरतदृक्शक्तिरेक एवास्ते न हि दृष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो विद्यते विना शित्वादिति श्रुतेः तदुपरमाभ्युपगमे कृतहानादि दोषप्राप्तिः सुखमहेतावंतं कालमस्वाप्समिति परामर्शानुपपत्तिश्च अस्य अविनाशित्वादजातत्वं यत्तु जातमंडब्रह्मांडं भूतभौतिकाल्मकंतनचोपतिचुपमंदायांगतौ न चेष्टते कित्वयमेव तच्चेष्टयते इत्यर्थः अश्मनोऽशरीरस्य तद्वयं शोकायतनं नास्ति इमशरीरमि तियास्कः अशरीरत्वावसंतं प्रियाप्रिये स्पृशतः तीर्णो हितदासर्वान् शोकान् तद्वयस्य भवतीति श्रुत्योस्तद्वद्देहाद्यसंयोगी निर्मनस्को जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः नदी चित्तनदी योगिनो व्युत्थितस्य वेगेन सद्यः कृतस्त्रप्र पंचरूपेण वर्धते योगिदृष्ट्या स्वाप्नवद्व्यावहारिकोपि प्रपंचोदृष्टिसमसमयोऽपत्तिक इत्यर्थः एवं दृगलोपोदृश्यस्य जाड्यं देहासंगिनो मुक्तिः संसारस्य मनोमात्रत्वं चात्र दर्शितं पुंमनो निर्निमेषः स्वपिति भवनदी चार खिन्नः स्वरूपे जातं ब्रह्मांडं पिंडं जडमपि जवते येन लोहाश्मनीत्या यस्याकायस्य नास्ति कचिदपि तद्वयं शोकनीडं समाधौ यत्स्थामाया नदी गंदुतमहमिदमाद्यात्मनो देति सोस्मि ॥ २९ ॥